

11. Старчеус М.С. К проблеме типологии музыкального восприятия // Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. / Под общ. ред. А.Г. Костюка. – К.: Музична Україна, 1986. – С.29-44.
12. Чередниченко Т. Композиция и интерпретация: три среза проблемы /Чередниченко Т. // Музыкальное исполнительство и современность. – Вып.1.— М.: Музыка, 1988. – С.43-68.
13. Чеботаренко О.В. Культурологические аспекты исполнительской формы музыки: Дисс... канд. искусствования: 17.00.03 /Чеботаренко О.В. // Одесский государственный политехнический университет. – Одесса, 1997. – 20 с.

References

1. Bonfeld, M. (2001). Introduction to musicology: Student manual for Higher ed. establishments. Moskva: Gumanit. izdat. centr VLADOS [in Russian].
2. Burska, O.P. (2005). Methodical bases of development of music performance thought of students in the process of piano training. Thesis of Cand. Ped. Sciences. Kyiv [in Ukrainian].
3. Gurenko, E.G. (1982). Problems of artistic interpretation (Philosophical analysis). Novosibirsk: Nauka [in Ukrainian].
4. Katrych, O.T. (2000). Individual style of musician-performer (theoretical and aesthetical aspects): Thesis of Cand. Art. Kyiv [in Ukrainian].
5. Lyberman, E. (1988). Creative work of a pianist with author's text. Moskva: Muzyka [in Russian].
6. Mykhailov, M.K. (1981). Style in music Leningrad: Muzyka [in Russian].
7. Mykhailov, M.K. (1990). Etudes about style in music. Articles and fragments. Leningrad: Muzyka [in Russian].
8. Skrebkov, S. (1973). Artistic principles of musical styles. Moskva: Muzyka [in Russian].
9. Sokolov, A.N. (1968). Theory of style. Moskva: Sov. kompozytor [in Russian].
10. Sokhor, A. (1970). Music as a type of art. Moskva: Muzyka [in Russian].
11. Starcheus, M.S. (1986). To the problem of typology of music perception. Music perception as a problem of complex research. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
12. Cherednychenko, T. (1988). Composition and interpretation: three reviews of the problem. Music performing and the contemporary art. Moskva: Muzyka [in Russian].
13. Chebotarenko, O.V. (1997). Culturological aspects of performance form of music. Thesis Cand. of Art History. Odessa [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 3.03.2017 р.

УДК 78.071.2: [78.087.68:782.1]

Суржина Нонна Андріївна
народна артистка України та СРСР,
доцент Дніпропетровської академії музики
ім.М.Глінки

ДИРИГЕНТ БОРИС АФАНАСЬЄВ: ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ (1984-1992 рр.)

Мета дослідження - розкрити особливості диригентсько-виконавського мистецтва Б.Афанасьєва у синтезі його професійних театральних-музичних взаємодій: диригент, оркестр, солісти, хор, публіка. Проаналізовано розробки професійних критеріїв художності диригентсько-виконавського мистецтва. **Методологія** статті має комплексний характер і спирається на такі дослідницькі принципи, як театральний-музичний історизм, системність, художньо-естетичний аналіз, що дає змогу висвітлити масштаби диригентської особистості Б.Афанасьєва. **Наукова новизна**. Вперше в історії українського музичного театрознавства зроблена спроба розглянути диригентсько-виконавський феномен Б.Афанасьєва, зокрема під час роботи на посаді головного диригента Дніпропетровського театру опери та балету. **Висновки**. Розроблено концепцію, пов'язану з обґрунтуванням художньо-соціального статусу головного диригента Дніпропетровського театру опери та балету Б.Афанасьєва. Диригентська домінанта, як така, що підпорядковує собі все творче завдання, – дійовий принцип диригентсько-виконавського мистецтва Б.Афанасьєва, на якому вибудовувалася вся система критеріїв художньої якості оперного спектаклю.

Ключові слова: головний диригент, театр, філармонія, квартет, оркестр, опера, хор, партитура.

Суржина Нонна Андреевна, народная артистка Украины и СССР, доцент кафедры вокально-хорового искусства и музыковедения Днепропетровской академии музыки им.М.Глинки

Дирижер Борис Афанасьев: Днепропетровский период творчества (1984-1992 г.)

Цель исследования - раскрыть особенности дирижерско-исполнительского искусства Б.Афанасьева в синтезе его профессиональных театральных-музыкальных взаимодействий: дирижер, оркестр, солісти, хор, публіка. Осуществляется анализ профессиональных критериев художественности дирижерско-исполнительского искусства. **Методология** статьи имеет комплексный характер и опирается на такие исследовательские принципы, как театральный-музыкальный историзм, системность, художественно-эстетический анализ, позволяющие раскрыть масштабы дирижерской личности Б.Афанасьева. **Научная новизна**. Впервые в истории украинского музыкального театроведения предпринята попытка рассмотреть феномен дирижерско-исполнительского искусства Б.Афанасьева в должности главного дирижера Днепропетровского театра оперы и балета. **Выводы**. Разработана концепция, связанная с обоснованием художественно-социального статуса главного дирижера Днепропетровского театра оперы и балета Б.Афанасьева. Дирижерская доминанта, как всё подчиняющая себе творческая задача, –

действенный принцип дирижёрско-исполнительского искусства Б.Афанасьева, на котором выстраивалась вся система критериев художественного качества оперного спектакля.

Ключевые слова: главный дирижер, театр, филармония, квартет, оркестр, опера, хор.

Surzhina Nonna, People's Artist of Ukraine and the USSR, associated professor of the art of singing and choir and musicology of Dnipropetrovsk Academy of music by Mikhail Glinka

Conductor Boris Afanasyev: period of creativity in Dnepropetrovsk

The aim of the article is the revelation of features of conducting and performing arts by B.Afanasyev. The author examines the work conducted by the synthesis of his professional theatrical-musical interactions: conductor, orchestra, soloists, chorus and the audience; the critic analyzes the development of professional criteria artistry of conducting and performing arts. People's Artist of Russia Boris Afanasyev led of Dnepropetrovsk Opera and Ballet for eight years. He worked as the chief conductor (1984-1992). Maestro conducted the many operas and concerts in this theater. Thanking the high conductor's mastery of B.Afanasyev Dnepropetrovsk Opera and Ballet Theatre was recognized as one of the best opera and ballet companies of the time. In conducting work of B.Afanasyev meaningful value acquired preparations. During the preparatory period formed their own way of performing vocal and orchestral pieces opera performances. Conductor B.Afanasyev always analyzed operatic work, his previous theatrical expression. Such famous musicologists as A.Postavnaya, E.Dolinskaya, Yu.Stanishevsky, E.Yavorsky published reviews of the work of the conductor. Chief conductor B.Afanasyev memorable public orchestral interpretation of operas by Verdi, Tchaikovsky, Bizet, Bilash, Gubarenko. B.Afanasyev always demonstrated his own understanding of music, uniquely interpreted imaginative world masterpieces. With B.Afanasyev person can determine the true nature of the art of opera conducting, to understand its specificity, to bring general and professional patterns, especially conductor reveal the creative laboratory, as well as find out the socio-cultural conditions of the effective functioning of such a phenomenon as an opera performance. **Methodology** of the article has a complex character. It is based on research such principles as a theatrical musical historicism, systematic, artistic and aesthetic analysis. Practice drawing up the plan, B.Afanasyev explored the historical and cultural context and has the necessary distribution orchestra in groups for orchestral interpretations of various acts of submission. This form of conductor's work helped to bring to opera and orchestral performance triad opera synthesis: unity of word, music and stage action. All this allows us to reveal the extent of the conductor's personality B.Afanasyev. **Scientific novelty study.** The author for the first time in the history of Ukrainian musical theater science studies the phenomenon of conducting and performing arts by B.Afanasyev as chief conductor of the Dnepropetrovsk Opera and Ballet Theatre. Identify relevant features of opera as a musical phenomenon and artistic spectacle it helps analysis of the interaction of orchestral and vocal and stage directions in the art of opera conducting and B.Afanasyev. **Conclusions.** The author has made the concept, which helps to justify the artistic and social status of the conductor's work of the Dnepropetrovsk Opera and Ballet by B.Afanasyev. The research activities of the main conductor B.Afanasyev enables to define interpretive beginning in operatic orchestral performing. The author defines the conductor dominant as the main creative task, which is currently all subjects. It is possible to determine the effective principle of conducting and performing arts by B.Afanasyev. This validity of the principles was built the entire system of its criteria of artistic quality opera.

Key words: chief conductor, theater, concert hall, the quartet, orchestra, soloist, opera, classics, choir, musicologist, score, musical text

Музично-театральне мистецтво Дніпропетровська другої половини ХХ ст. представлене діяльністю українського музично-драматичного театру ім. Т.Шевченка, театру російської драми ім. М.Горького, театру юного глядача, обласної філармонії. Дніпропетровський театр опери та балету відкрився 26 грудня 1974 року. Перші керівники театру: Марк Литвиненко – директор, народний художник СРСР; Анатолій Арефьев – головний художник, Петро Варивода – головний диригент, Василь Кюсе – головний хормейстер, Людмила Воскресенська – головний балетмейстер. Починаючи з 70-х років Дніпропетровський театр опери та балету і слухачі, і мистецтвознавці усе частіше називають колективом зірок, який з року в рік поповнювався видатними вокалістами, солістами балету, диригентами. Яскраві сторінки у біографію українського та світового оперно-балетного мистецтва вписали Микола Полудьоний, Микола Український, Анатолій Даньшин, Микола Братков, Едуард Срібницький, Віктор Луцюк, Галина Кібкало, Лілія Гавриленко, Людмила Воскресенська, Елеонора Еллінська, Ольга Загуменникова, Зінаїда Зінченко, Микола Войтенко, Олег Ніколаєв, Анна Дорош, Максим Чепік. "Відродження у Дніпропетровську Українського театру опери та балету (адже з 1931-го по 1941 роки тут працював стаціонарний оперно-балетний колектив) стало визначною мистецькою подією. Молоді ентузіасти, очолювані ініціативним директором М. Литвиненко, працювали самовіддано й активно" [3,203].

Друга половина 80-х – початок 90-х років пройшли у відблиску яскравого і неповторного таланту головного диригента театру – народного артиста РРФСР Бориса Гнатовича Афанасьєва. Нажаль, це постать майже забута у просторі сучасного театрознавства. Недослідженим залишається, зокрема феноменальність художнього підходу у щоденній театральній практиці митця, синтез його полімистецької діяльності. Саме це і складає актуальність обраного вектору дослідження.

Серед низки праць, що у найбільшій мірі висвітлюють постать видатного диригента відзначимо, праці Н. Шеліхової [4], А. Поставної [2], Т.Шпаковської [5] та ін. Проте дослідження синтезуючого художньо-мистецького образу творця театральної вистави з яскраво вираженою синкретичною природою, на жаль, відсутні.

Метою статті є розкриття особливостей диригентсько-виконавського мистецтва Б. Афанасьєва у синтезі його професійних театральних-музичних інтенцій (комунікативних творчих намірів) між диригентом, оркестром, солістами, хором та публікою.

Творча біографія Б. Афанасьєва нараховує такі періоди: Мінський музичний технікум; Білоруська державна консерваторія (спеціалізація – соліст-скрипаль); Білоруський драматичний театр (концертмейстер оркестру Білоруського драматичного театру); Білоруська філармонія: художній керівник Державного квартету симфонічного оркестру БРСР; художній керівник Білоруської державної філармонії; диригент симфонічного оркестру Білоруської філармонії; викладач Білоруської консерваторії. Починаючи із 1960 року – Б. Афанасьєв – диригент, а із 1962 року – головний диригент Пермського академічного театру опери та балету. Диригував симфонічними концертами Пермської обласної філармонії. У 1976-1983 рр. Б.Афанасьєв – головний диригент Одеського академічного театру опери та балету, де продиригував операми: "Вій", "Ніжність" В.Губаренка, "Орлеанська діва", "Опричник", "Чародійка" П.Чайковського. "Лоенгрін" Р.Вагнера, "Бал-маскарад" Дж.Верді, "Турандот" Дж.Пуччіні, "Семен Котко" С.Прокоф'єва, "Юккі" ("Свято ліхтарів") А. Спадавеккіа. У 1984 році Б.Г.Афанасьєв обійняв посаду головного диригента Дніпропетровського театру опери та балету.

У 1985 році на сцені Дніпропетровського театру опери та балету було поставлено оперу "Відроджений травень" В.Губаренка (диригент Б.Афанасьєв, режисер Ю.Чайка, хормейстер В.Кіосе, художник В.Ареф'єв). Вистава, наснажена гуманістичним й інтернаціональним пафосом, зацікавила слухачів пружним темпоритмом, внутрішнім динамізмом, органічним поєднанням зворушливих лірико-психологічних сцен Петра (М.Полудьоний) та Інги (Н.Балахтіна). Проїняті епічним подихом народної драми, хорові епізоди належали до яскравих сторінок творчості В.Губаренка. "Борис Гнатович Афанасьєв – майстер високого класу, диригент безмежних можливостей, сміливий художник, завжди у своїй творчості приділяв багато уваги сучасній музиці. З українським композитором В.Губаренком диригента пов'язувала багаторічна творча дружба. Музика, яку творив Б.Афанасьєв у опері "Повернений травень" з оркестром звучала про безмежність сили кохання, про драму людського серця і неможливість зупинити час, повернути його назад" [5, 276].

Відбулася прем'єра опери П.Чайковського "Пікова дама". Тон постановочної версії задала глибоко продумана сценографія. Спираючись на музично-драматичний задум композитора, художник зміг знайти нове, нестандартне емоційно-образне відтворення вічної теми життя і смерті, розкрити трагедію людини, що гине в суспільстві, де панує влада золота. Драматичну антитезу творить образне зіставлення класично-строгих паркових алей петербурзького Літнього саду, просторих залів палацу, перспективи кімнат в домі графині, з одного боку, та інтер'єрів спальні й військової казарми, що нагадують темні похмурі склепи, що немов придавлюють людину до землі. Масштабність просторових рішень, мінімум деталей, сміливий колористичний контраст пастельно-чистих біло-голубих і темних, майже чорних тонів цілком відповідали драматичному напруженню музики, допомагали відтворенню ідейно-образного задуму опери. Прагнучи якнайглибше втілити геніальну партитуру П.Чайковського, Б.Афанасьєв виразно провів усі рельєфно окреслені лейттеми, що уособлюють головні сили симфонічного конфлікту, – теми трагічного фатуму та світлої любові, зумів розкрити багатство тембрової палітри, чітко виявити кульмінаційні моменти драматургічного розвитку, показати майстерність як тонкого нюансування, так і водночас відтворення насиченого, експресивного звучання оркестрових епізодів. Робота зі співаком-актором над створенням правдивого вокально-пластичного образу, прагнення до укрупнення головних рис характерів героїв, до утвердження через одухотворений спів і чіткий сценічний малюнок емоційної та психологічної правди до крупних, чітких диригентських штрихів та деталей – саме ці особливості визначали диригентський почерк Б.Афанасьєва.

Диригуючи операми Дж.Верді, Б.Г.Афанасьєв наголошував на тому, що для виконання творів великого композитора потрібні не лише вокальна майстерність, володіння секретами бельканто, а й глибоке відчуття драматичної суті образів. "Трубадур" відрізнявся точним диригентським прочитанням авторського тексту, правильним розподілом метро ритмічних моментів, врахуванням авторських ремарок. Сценічно яскраво виразним був виконавець партії графа ді Луна М.Полудьоний. Виразно вів партію Манріко М.Український, його голос був рухливим, легким. Співак по-справжньому блискуче, у кращих традиціях виконав знамениту кабалетту. Сильний, драматичний образ самовідданої Леонори створила Н.Балахтіна. "До успіху спектаклю "Трубадур" спричинилося прекрасне звучання оркестру, тонке відчуття колористики вердієвської фактури" [2, 4].

Високу життєздатність принципів класичної опери довів Б.Афанасьєв, диригуючи "Аїдою" Дж.Верді. Зберігаючи завершені номери – арії, дуети, ансамблі, хори, диригент об'єднав їх у великі драматичні оркестрово-вокальні сцени, наповнивши гострою конфліктністю. Через виразну мелодію, інтерпретовану оркестром Дніпропетровського театру опери та балету, виконавці розрили почуття, характер, ситуацію. Проникливість, психологічне та емоційне багатство, пластична ясність та чарівність мелодій, центральні вокальні епізоди опери: усе підпорядковувалося диригентському задуму. Тому кожний з героїв – Аїда, Радамес, Амнеріс, Амонасро, Рамфіс – мали неповторні характери, образи, володіли тільки їм властивим інтонаційним строем. А арії, ансамблі, окремі фрази виконували важливу дієву функцію. Уважно вивчивши партитуру, диригент Б.Афанасьєв визначив темпо-ритм вистави, окреслив конфліктність її музичної драматургії. "Аїда" на дніпропетровській сцені представляла оперою драматичних зіткнень, напруженої боротьби не тільки між ворогами, але й між закоханими. "Диригент та оркестр цікаво озвучували своєрідну дуетність "Аїди", як вокально-оркестрові "поєдинки"

двох героїв: Аїда—Амнеріс, Аїда—Амонасро, Аїда—Радамес, Амнеріс—Радамес та фінальний дует Аїди—Радамеса. Розгорнуті ансамблі, хори та оркестр виконували також значну дієву функцію" [1, 15].

Музика опери "Овід" А.Спадавеккіа – мелодична, виразна, насичена ніжно-наспівними інтонаціями і пристрасними ритмами італійських народних пісень і танців, а також напрочуд театральна, щільно пов'язана з дією. В центрі опери – конфліктне зіставлення двох образів, двох світоглядів (кардинал Лоренцо Монтанеллі та його позашлюбний син, безстрашний революціонер Артур Ріварес – (Овід). Диригент Б.Афанасьєв доклав чимало зусиль для ретельного і водночас творчого втілення партитури. Логічно те, що весь спектакль будувався на контрастах – музики, художнього оформлення, сценічної дії. Оркестрове звучання підпорядковувалося головній музичній ідеї-боротьбі революціонерів-підпільників, та вражало контрастними протиставленнями: Оводу протистояла фігура його батька, кардинала Монтанеллі. Слухачі відчували, що трагізм цієї людини, люблячої свого єдиного сина, але фанатично відданого церкві, – безмежний. Страждання двох людей, в грудях яких любов і ненависть були об'єднані в одне ціле, – виявлялися безмежними. Оркестр доводив, що проблема "любов і борг" була загостреною: Овід, що вважав за краще смерть угоді з совістю; кардинал Монтанеллі, що послав свого єдиного сина на страту і прокляв бога; трагічна смерть самого кардинала... Вокально-оркестровими барвами трупа розповідала про поєдинок двох світоглядів: Овод – Монтанеллі, який – закінчувався перемогою Овода. На зазначених зіставленнях будувався весь драматургічний диригентський розвиток оперної дії. Це надавало їй динамічності, цілісності, сприяло значній активізації слухачького прийняття. "У виставі "Овід" диригент Б.Афанасьєв, режисер Ю.Чайка знайшли оригінальний ключ до вирішення сценічних образів, що сприймаються як природні, живі, людські, збагачені хвилюючими пристрастями, значними думками" [4, 4].

Під час сценічних репетицій головний диригент Дніпропетровського театру опери та балету Б.Г.Афанасьєв звертав увагу вокалістів на те, що динаміка є один з найбільш дієвих засобів індивідуальної вокально-акторської інтерпретації. Так, залежно від конкретної оркестрової функції, в супроводі може бути використаний весь діапазон сили звучання, від крайнього *pianissimo* до граничного *forte*. У багатьох випадках динаміку оркестрового акомпанементу диригенту Б.Г.Афанасьєву підказував сюжет і персонаж оперного твору. Чим інтонаційно багатшим був оркестровий супровід, тим яскравішим виявлявся вокально-акторський образ. Проте, Б.Г.Афанасьєв завжди враховував міру сили звучання оркестрового супроводу, акомпануючи, наприклад, ліричному сопрано або драматичному тенору. Відповідно до цього головний диригент регулював весь динамічний оркестровий план, зважав на індивідуальні можливості виконавця.

Диригуючи оперою "Євгеній Онєгін" П.Чайковського, Б.Афанасьєв підтвердив своє чуйне й тактовне ставлення до класики. Головний диригент Б.Афанасьєв поєднав оркестрову, хорову і сольну звучність в органічну цілісність, тонко передав ліричний задум композитора. Професійно було продиріговано найважливішими епізодами опери, вельми переконливим вийшло оркестрове протиставлення сцен двох балів – домашнього, "сімейного", ларінського та холодно-показного аристократичного гремінського.

Отже, досліджено восьмирічний період професійної діяльності головного диригента Дніпропетровського театру опери та балету Б.Г.Афанасьєва (1984-1992). Діяльність митця була конкретно зорієнтована на відтворення художньо-синтетичної інтерпретації оркестрового супроводу оперних вистав та безпосередньо пов'язана з формуванням індивідуального стилю керованого головним диригентом великого симфонічного оркестру головної театральної сцени Дніпропетровщини.

Література

- 1.Губаренко В. Диригент: професія і покликання / В.Губаренко // Музика. – № 1. – 1990.
- 2.Поставна А. Диригент Борис Афанасьєв / А.Поставна // Дніпровська правда. 23.09. – 1988.
- 3.Станішевський Ю. Оперний театр Радянської України / Ю. Станішевський. – К.: Музична Україна. – 1988.
4. Шеліхова Н. Диригує Борис Афанасьєв / Н.Шеліхова // Дніпро вечірній. 12.03. – 1989.
- 5.Шпаковська Т. Дніпропетровський державний академічний театр опери та балету (1974-...) / Т. Шпаковська // Театри Дніпропетровщини. Енциклопедія. – Д.: Дніпрокнига, 2003. – 265 с.

References

1. Gubarenko, V. (1999). Conductor: profession and vocation. Kyiv: Muzy`ka [in Ukrainian].
2. Postavna, A. (1988). Conductor Boris Afanasyev. Dnipro: Dniprovs`ka pravda [in Ukrainian].
3. Stanishevskiy, Yu. (1988). The Opera House of Soviet Ukraine. Kyiv: Muzy`chna Ukrayina [in Ukrainian].
4. Shelixova, N. (1989). Conducted by Boris Afanasyev. Dnipro: Dnipro vechirnij [in Ukrainian].
5. Shpakovs`ka, T. (2003). Dnipropetrovsk State Academic Opera and Ballet Theatre (1974- ...). Dnipro: Dniprokn`ga [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.02.2017 р.